

De danske runemønter og deres prægere

Af Erik Moltke

Vor viden om vikingetidens og den ældre middelalders møntforhold i Danmark (1) er indskrænket til, hvad vi kan slutte af de tilfældige og højst ujævnt fordelte møntfund, og den såkaldte Harald Hén'ske møntreform er i virkeligheden en antagelse, der bygger på slutninger ud fra de fundne mønttyper, og har ikke rod i noget kendt skriftligt dokument. Først gennem jyske Lov (III, 65) lærer vi, at det er falsk, om man sætter ambolt og stempel og slår penning uden kongens *tilladelse* eller *bud*, og først fra Roskildebispens jordebog o. 1370 hører vi, at bispen fra gammel tid har tredieparten af Sjællands mønt. I Lund får ærkebiskoppen del i byens mønt under Erik Lam (2) og i alt fald 1175 havde den Slesvig bisp halvdelen af denne stads mønt, ligesom også møntretten i Ribe på et tidligt tidspunkt - i alt fald fra kong Niels (3) - delvis har hørt under bispen. Hvis man med Weibull (anf. st.) antager, at bispernes møntret giver sig et synligt udtryk i de pågældende mønter, har Roskildebispen ikke haft del i mønten før Valdemar den Stores tid - hvad Ribe-mønterne angår, da ligger fundforholdene ikke tilnærmelsesvis så godt som for Roskilde - men både for Roskildes og for Ribes vedkommende er der en mønt, der er taget til indtægt for, at bisperne i de to byer allerede meget tidligt har haft møntret. Det drejer sig om den såkaldte Sven Nordmands mønt fra Roskilde og Haubergs tav. XIII, 14, af Ernst (3) med tvivl henført til biskop Thore i Ribe (4).

Men i begge tilfælde kan her være tale om rent personlige privilegier, der er faldet bort med Sven Nordmands og Thores død.

De danske middelalderlige mønttyper afspejler, som naturligt er, tidens stil og de udenlandske påvirkninger, der til enhver tid har gjort sig gældende. Man begynder med efterligninger af andre landes mønter; men det er karakteristisk, at den nordiske selvstændighed i stilopfattelsen strax slår hårdt igennem. Det er den samme hurtige udvikling, der kendetegner folkevandringstidens guldrakteater, hvis realistiske klassiske kejserhoveder næsten omgående ændres i overensstemmelse med germansk opfattelse. Således ser vi på vore ældste mønter fra det 9. århundrede Dorestads navnetræk omskabt til et nordisk "Trælleborghus" (Hauberg type 2) med svale og dragehoveder; på type 3 vandrer en nordisk, hornet gud eller kriger frem mellem hellige symboler, og på type 6 møder vi det velkendte nordiske "store dyr".

Hvilket spring fra denne nordiske tilpasning og til Knud den Stores faste, "internationale" mønttyper med konger, gudslam, helligåndsduer og først og fremmest korset; her slår nordisk stilførelse kun svagt i gennem i et par af mandshovederne, og dyret på Hauberg type 13 føles som et regulært tilbageslag; "ormen" skal måske opfattes som en reminiscens af nordboernes så yndede omamentspiral.

Ligeså naturligt det er, at det danske møntvæsen ligger under for en stærk engelsk påvirkning på Knud den Stores tid, ligeså rimeligt er det, at den byzantinske indflydelse, der sporadisk viser sig allerede under Hardeknud (type 3, 6), gør sig gældende under Sven Estridsøn og blandes med angelsaxisk og tysk, hvilket ofte vil sige hjemligt præg. Hauberg har peget på Harald Hårderådes hjemkomst til Norden fra Byzans som den sandsynlige kilde for de byzantinske motiver, idet møntfundene ikke fortæller om handelsforbindelser med denne Europas åndelige og kunstneriske hovedstad; men det er for de almindelige, kristelige motivers vedkommende værd at gøre opmærksom på, at det i virkeligheden først er under Sven Estridsøn, at kristendommen slår fast rod i Danmark med den gejstlige opdeling af landet. Den byzantinske malerkunst var begyndt at brede sig ud over Europa, og det er sikkert ikke tilfældigt, at mønt-tegnerne netop har valgt de højtidelige motiver, som senere bliver de mest almindelige i vore romanske stenkirker; den tronende Kristus var så at sige den faste udsmykning i disses apsider, ligesom Maria med barnet (sml. type 24) er

kendt fra talrige sidealterbilleder. Et blik ind i vore forsvundne trækirker ville sikkert have bekræftet denne tanke og vist os farveprægtige, byzantinske tæpper eller efterligninger.

Ifølge sagens natur bliver der kun ringe plads for noget nordisk indslag i denne intereuropæiske motivrigdom, hvor mønt-tegnerne blot optog motiver i halvt stivnede former; muligvis tør man dog finde et sådant i hesten på Haubergs type 19; men i mandsfiguren på Asgots Viborgmønt (Hauberg type 65) er det alligevel slået frisk igennem. Så meget mere påfaldende er derfor det store, rent nordiske gennembrud, som betegnes af runernes anvendelse i omskrifterne.

Allerede Hauberg slog fast, hvad C. J. Thomsen og Devegge havde anet (5), at runemønterne tilhørte de sidste år af Sven Estridsøns regeringstid: "Runernes Anvendelse paa Mynter tilhører en sildig og kun kort Periode under Svend; disse Mynter vise sig først i Fund, der ere nedlagte omtrent Aar 1065" (Hauberg p. 52). Senere møntfund har ikke afkræftet denne påstand (6).

Men når forholdet er således, kan der ikke være tvivl om, at runernes indtrængen i møntomskrifterne er udslag af en bevidst arkaisering muligvis i forbindelse med understregning af en vis nationalisme; thi, som jeg har søgt at vise andetsteds (7), må man regne med, at den egentlige runestensmode i Danmark (bortset fra Bornholm) temmelig pludseligt standsede o. 1025, så at runemønterne falder over en menneskealder efter runernes levende brug på mindstene i Danmark. Runemønterne repræsenterer derfor runeskriftens første renæssance, ligesom de middelalderlige, kirkelige runeindskrifter fra 1100-1300 betegner den anden; men mens den sidste renæssance fik en lang levetid og blev så rodfæstet, at den også trængte ned i håndværkernes rækker, blev runernes tilsynekomst på mønterne kun et kort og flygtigt glimt, der mærkeligt nok ikke fik direkte efterfølgere.

Vore ældre runeforskere kendte ikke mønter med runer, og det er forklarligt, at det vakte den største opsigt, da den første runemønt blev publiceret 1695 (8). Imidlertid har man aldrig drøftet, hvad der kunne være grunden til, at Sven Estridsøn anvendte runer på sine mønter, og først i Jacobsen-Moltkes runeværk (9) er runernes karakter gjort til genstand for en undersøgelse, der har konstateret, at de i deres væsen tilhører før-middelalderen og *ikke* de egentlige middelalderlige indskrifttyper med disses ensidige a-, n- og t-runer og (runetegn) = y, og at de har udvidet det "stungne" system i en grad, at det må være bestemt af det materiale, indskrifterne var beregnet for, metallet, eftersom et så gennemført punkteringssystem må betegnes som uanvendeligt i stenskrift.

Langt den største del af runemønterne er slået i Lund (10), idet der herfra kendes over 300 omtrent fuldstændige eksemplarer og talrige brudstykker og overlippede. Men også Roskilde har været prægested for runemønter; der er i alt fald ikke fremkommet materiale, der berettiger til at henlægge Haubergs type 39, af hvilken der kendes over 100 eksemplarer, andetsteds. Ud over disse kendes kun isolerede eksemplarer fra andre prægesteder, nr. 468 Slagelse og nr. 334 borbi, af Hauberg henført til Borgeby i Skåne (jfr. nr. 293 suein þorbi, hvor þorbi kan være fejl for borbi eller et forskrevet prægemavn), idet stemplet ligesom på 239 ff. er af Lund-type.

Indskrifterne, der som regel indeholder prægenavn og prægested, er ret fejlfulde; ikke blot forekommer udeladelser og de fra runestene så almindeligt kendte fejlristninger (runetegn) for (runetegn) og (runetegn) for (runetegn), men selv (runetegn) og (runetegn) kan vendes om til (runetegn) og (runetegn) - det sidste tilfælde har en parallel i de 500 år ældre brakteat-indskrifter - og på Roskildemønterne findes talrige helt fordærvede indskrifter og runer.

Af de ca. 70 prægernavne, som forekommer, er o. en halv snes angelsaxiske: Ailmer (Almer), Brunman, Gothwine, Lefsi, Lefwine, Sæwine og måske Alfrik, Gothrik, Norman og Ulflet (11), og talrige af de andre må af sproglige grunde henføres til Danelagen, således at man næppe tør antage, at der har været ret mange indfødte danske mellem prægerne; blandt disse skulle da Asser jyske og Sven Selanus (sjællænder?) regnes.

Bibliografisk er runemønterne behandlet i en særdeles nyttig og overskuelig oversigt af Galster: Runemøntforskning i det 18. Aarhundrede (12), til hvilken der er knyttet en ikke mindre værdifuld anmærkning, 39, der fører Haubergs 27 opregnede møntfund med runemønter up to date med 5 nye,

danske fund.

Hvem har nu ansvaret for disse runemønter, d.v.s. for runernes brug i stedet for latinske majuskler? og fortæller disse runeindskrifter os noget om mønterne, som vi ikke ved i forvejen?

Svaret på det første spørgsmål var let at give, hvis vi kendte noget til forholdet mellem møntpræger, møntherre og landets herre, kongen selv. Men vor viden er rent hypotetisk, og de forskellige meninger afviger da også stærkt fra hinanden. Hauberg (o. c. p. 61) hævder, at Knud den Store ved indførelsen af ordnede møntforhold i Danmark "bevarede Myntretten udelukkende for Kronen" og synes iøvrigt at mene, at Kongen fra da af bevarede "sin Overhøjhed over Myntens Værdi og Udseende". Hertil gør Galster (Aarbøger f. nord. Oldkynd. 1929. p. 292) opmærksom på, at Haubergs antagelse er "en Paastand, som kun grunder sig paa Analogi med Forholdene i England. Tværtimod viser de af Hauberg opstillede Møntrækker, at det var saa som saa med de ordnede Møntforhold baade under Kong Knud og hans nærmeste Efterfølgere. De mange forvirrede Mønttyper og -omskrifter tyder ikke paa, at Kongen har kunnet eller villet hævde Møntprägningen som "res iuris regalis"; de tyder snarere paa, at Møntprägningen *ogsaa* var en privat Industri ... Skal man dømme efter de bevarede Mønter, er det først under Harald Hén, at de ordnede Møntforhold er indført, hvor Møntprägning er blevet forbeholdt Kongen". Går vi til en moderne historiker for at høre hans mening, finder vi, at Arup (Danmarks Historie I. 1925, p. 138) ligger på linie med Galster eller måske er endnu mere radikal, idet han åbenbart slet ikke tillægger Knud den Store nogen betydning for møntvæsenet. "Allerede i Knuds tid prægedes der mønter i Roskilde, Viborg, Ribe og Hedeby, hvor det kan være købmændene, der slaar mønt, men ogsaa i Slagelse og Ørbæk, hvor det vel har været en eller anden høvding, der har slaet mønt ved hjælp af en fra England medbragt møntmester; i den følgende tid kommer hertil Aarhus og Toftum, hvor det dog sikkert maa have været en privatmand. Som det synes, har udmøntning i Danmark midt i 11. aarh. da været en privatsag for den mand, gejstlig eller verdslig, der var i forbindelse med en møntmester, hvorfor da ogsaa udmøntningerne er højst forskellige i vægt og finhed".

Som bekendt udmærker det ældste, danske møntvæsen sig ved en gennemført decentralisering. Bortset fra tilløb under Harald Hen og Knud den Hellige finder vi heller ingen centraliseringsforsøg. Mønterne samler sig gruppe- og typevis om flere forskellige centre, af hvilke Lund, Roskilde, Odense, Slesvig, Ribe og Viborg vel har været de vigtigste, mens de andre stiftsbyer ikke synes at have spillet nogen større rolle. Trods forskelligheder i type, vægt og udførelse er der dog een ting, der knytter disse mønter sammen, i alt fald fra og med Knud den Store. Det er tilstedeværelsen af kongens navn på adversen. Dette viser hen til møntretten som et kongeligt prærogativ, og der kan da næppe heller være tvivl om, at Knud den Store med sin angelsaxiske indstilling har villet hævde denne ret for kronen.

Kaster vi nu et blik tilbage på de ældste mønter, da synes en almen betragtning af fundene at vise, at møntslagningen i Danmark begyndte som en privat industri i Hedeby i 800'erne. Før den tid har der ganske simpelt ikke været behov for mønt i Danmark, men man klarede sig med tuskhandel og afvejet metal. Vi ved ikke, om Harald Blåtand (+ c. 985) har haft tid til under sine bestræbelser for at vinde sig al Danmark, Norge og gøre danerne kristne samtidig at interessere sig for møntslagning; men vi har sikkert lov at vente, at hvis denne efter omstændighederne mægtige konge havde slået mønt, da var de ligesom sønnens blevet af "intereuropæisk" type og ikke til slige primitive, hjemmegjorte typer, som vore ældste møntsæt repræsenterer. Utvivlsomt ville han, ligesom sin søn, have skaffet sig en anerkendt, faglært monetarius. Sven Tveskæg (985-1014), den store organisator, synes derfor indtil videre at måtte betragtes som den første danske konge, der slår mønt - men side om side med den private industri, og Knud den Store (1018-35) gør en virkelig indsats for at tilføre Danmark et ordnet møntvæsen, næppe med een hovedmøntmester, men med flere fordelt i hovedbyerne, og på flertallet af de danske mønttyper ses nu, som nævnt, kongens navn. Allerede i denne konges tid begynder mønterne at degenerere, både i fremstilling og omskrift, en udvikling, der når sin kulmination under Sven Estridsøn. Det vil sige, at fra Sven Tveskægs tid har kongen været møntherre, eller for at udtrykke det forsigtigt, blandt møntherrerne. Men det må være tilladeligt at slutte, at hvor kongens navn findes på en mønt, der skyldes den hans

møntherret, uden at det derfor er muligt at afgøre, hvor effektiv denne herreret var, om kongen som egentlig møntherre lod mønten udgå gennem sine embedsmænd, om mønten skyldes en bortforpagtning af møntretten til en privatmand eller endelig, om kongenavnet har været en formalitet uden udgift for en privat møntherre, hvis møntret altså enten har været et privilegium eller en selvtagen ret.

Hvad omskrifterne angår, betegner Sven Estridsøns mønter som nævnt toppunktet af forvirring, og også i præget er der en udtalt tilbagegang fra de klare typer på Knuds mønter til de mere gnidrede fremstillinger hos Sven. Af Haubergs 77 (76) typer bærer kun de 13 - og kun to af runemønttyperne - kongens navn, med eller uden titel. Dette antyder, at kongens kontakt med møntvæsenet har været af ret løs karakter, og indskriftforvirringen viser, at møntmestrenes kontrol med prægene har været slapt. Til de bedste blandt kong Svends mønter hører de lundensiske typer *med runer*, af hvilke type 30 bærer kongens navn og titel (MAGNVS REX) med versaler på aversen, prægerens og byens navn med runer på reversen. Type 31 har ingen egentlig indskrift på aversen, men spredte versaler som fyldekalk, reversens indskrift svarer til type 30. Type 32 a (og 33) har ingen aversindskrift, mens reversens med runer meddeler prægerens og byens navn. Til forskel fra disse typer, der holder et nogenlunde konstant niveau, degenererer Roskildemønterne, type 39 med *suen rex danorum* og 39 a med præger- og bynavn på aversen med runer, begge uden reversindskrift.

Den omstændighed, at der netop i Danmarks to gamle kulturbyer, de eneste, hvor der senere er gjort flere runefund, opstår mønter med runer, og at denne skrift ikke optræder andre steder - bortset fra de sporadiske fund fra Slagelse og Borgeby, den sidste af Lund-type - understreger kronens løse forhold til mønten. Thi det tør vel betragtes som givet, at kongen ville have påbudt anvendelsen af runer også på andre møntsteder, hvis idéen var udgået fra ham. I samme retning peger den omstændighed, at kongen på Roskildemønterne nævnes ved sit nordiske navn *Sven*, mens hans kristennavn *Magnus* (13) anvendes på Lundemønterne, utvivlsomt på grund af gejstlig indflydelse. Runemønterne bekræfter vor forestilling om de enkelte møntcentrers selvstændighed med hensyn til møntens udformning, og har kongen blandet sig i møntvæsenet, har det i alt fald ikke været i mønternes udseende. Hvem har da bestemt det? Er det de mænd, hvis navne læses på mønternes reverser, eller hvorledes har deres forhold til mønten iøvrigt været?

Allerede Hauberg har (o. c. p. 85) hævdet, at de navne, der anbragtes på møntens revers og, ligesom senere tiders sølvmedestempler på sølvtøj, udgjorde en garanti for møntens værd, var underordnede "Embedsmænd ved Mynten, nemlig 'Myntprægerne' eller 'Prægermestrene'". Galster skriver om dem: "Det er omdebatteret, hvilken social Stilling de mange Mænd har haft, hvis Navne er overleveret paa Mønterne, og hvis Titel er monetarius eller myntere. Paa den ene Side må det have været efter Tidens Forhold meget formuende Mænd, der var i Stand til at udrede store Bøder, hvis de af dem prægede Mønter ikke var, som de skulde være. Paa den anden Side taler deres store Antal imod, at deres Stilling har været overordnet" (14). Runemønterne er et godt middel til at komme disse prægermestre på nærmere hold. Først må vi dog gøre os gangen i en mønts tilblivelse klar: Når møntherren vil udsende en ny mønt, må han først fremskaffe en tegning af begge dens sider, tegningerne skal overføres til stemplerne, sølvet skulle ikke blandes (15), men tilhamres og klippes i de små blanketter, der er fremkommet i flere fund. Alene af den omstændighed, at flere møntprægernavne findes på samme type (Sven Estridsøns type 30 viser således ca. 35 forskellige prægernavne), kan sluttes, at det ikke er møntprægerne, som har leveret tegningerne. Dette forhold bekræftes af runemønterne, thi af de ca. 50 prægernavne, der forekommer alene på Lund-typerne, fremgår som nævnt, at disse prægermestre hovedsagelig var hentet fra England, nærmere bestemt fra Danelagen. De har ikke kunnet runer, og desuden finder så mange forskellige prægere ikke pludselig på samtidig at bruge runer i deres omskrifter. Der må derfor i Lund have været en overordnet møntmester, i hvis hus denne tanke er undfanget. På den anden side må disse møntprægere have været selvstændige håndværkere, der har arbejdet i eget værksted under ansvar, idet der ikke var nogen grund for dem til at garantere mønten med deres navn, hvis de havde siddet som svende i et fælles møntværksted, hvor de ifølge sagens natur havde fået udleveret de færdiglavede blanketter til prægning med færdiglavede stempler. Derfor bør man sikkert gå ud

fra, at de har skåret deres egne stempler, og at det netop var denne færdighed i forbindelse med deres sølvsmedeuddannelse, der betingede deres indkaldelse fra England til Danmark qua monetarii. Herpå tyder også møntomskrifter som: NN. me fecit (16) og NN. ejer dette stempel (17). Thi disse to udtryk må ifølge møntens tilblivelseshistorie, således som den ovenfor er skildret, betegne to sider af møntprægerens forhold til møntningen. Men er møntprægere og stempelskærere identiske, er det helt givet, at de har været analfabeter, idet selv fornuftige indskrifter kan indeholde fejl, der viser, at et meningsgivende forlæg er blevet kopieret af en mand, for hvem bogstaverne var tegn uden lydværdi, et træk der i særlig grad er tydeligt i visse runemønter. Men herved trækkes der en lige linie fra folkevandringstidens guldsmede til middelalderens møntprægere. Ligesom det er lykkedes *brakteat*-guldsmedene at forvanske deres forskrifter til ukendelighed, således er der møntomskrifter, det være sig med versaler eller runer, der ikke giver det værste *brakteat*kaudervælsk noget efter (18). På den anden side er, som omtalt, de lundensiske runemønter blandt Sven Estridsøns bedste, også hvad indskrifternes forståelighed angår; men det kommer sikkert blot af, at runetegnene i virkeligheden er langt lettere at efterligne end de mere udflydende versaltyper, der forekommer på mønterne.

Det er ovenfor nævnt, at også senere fund bekræfter Haubergs antagelse, at runemøntemønterne tilhører de sidste år af Sven Estridsøns kongetid. Men er der flere år mellem de forskellige runemønt-typer, eller er de alle fra samme år? Ifølge sagens natur kan der ikke gives et sikkert svar på disse spørgsmål; men man kan for Lundemønternes vedkommende gøre opmærksom på, at type 30, 31, 32 (denne variant ikke med runer) og 32 a i adwerspræget viser stort slægtskab indbyrdes, men adskiller sig ikke så lidt fra de andre Lundemønter. Dette kunne tyde på, at der ikke er lang tid imellem dem; men da man ikke ved, hvor hyppigt der blev slået mønt i Sven Estridsøns tid, er man her som så mange andre steder, hvor det gælder de ældste, danske møntforhold, på gyngende grund; men hvis mønten, således som det senere var tilfældet, fornyedes hvert år, kunne disse mønter være slået enten samme år eller tre på hinanden følgende år. Hvad enten de nu er samtidige eller næsten samtidige, kommer vi til det resultat, at der i Lund praktisk talt samtidig har været ca. 50 sølvsmede i gang med møntprægning - eller holder vi os blot til type 30 - ca. 35 smede, der med deres eget navn og med tilføjede bynavn bevidner, at de har slået mønt i Lund. De behøver vel ikke at have haft eget værksted alle, idet flere kan have arbejdet sammen; men selv om vi reducerer møntværkstederne til ca. 25, er det dog et forbløffende stort antal i en by, der vel næppe på dette tidspunkt har haft 1000 indbyggere; på den anden side var der i Ethelreds London på eet tidspunkt indtil 93 prægere i arbejde (19). Det er dog alligevel et spørgsmål, om ikke der ved siden af de bofaste møntprægere har været et kontingent af tilrejsende fagmænd i sæsonerne, d.v.s. når den nye mønt blev slået. Utvivlsomt har disse møntprægeres kår været ret forskellige; der har været både velhavende og mindre bemidlede imellem dem, både folk der selv kunne levere sølv og dem, der modtog det af møntherren, folk med stort værksted og mange svende, andre med måske kun een hjælper.

Det synes efter adwersernes ensartede præg helt givet, at prægerne har hentet aftryk af det fuldt færdige prøvestempel eet og samme sted, og det bliver da hos den mand, vi i modsætning til prægerne kan kalde møntmesteren for at undgå et så moderne udtryk som møntdirektøren. Han har enten selv været skriftklog eller han har haft forbindelse med skriftkyndige, ligesom han har haft en tegner til sin rådighed. Men er der også for alle de ca. 50 eller 35 mand udarbejdet prøvestempler til reversen? her skulle hver præger jo have anbragt sit eget navn. Da de enkelte prægeres behandling af reversomskrifterne imidlertid er ret individuel, kunne man formode, at hver præger kun af og til fik et nyt forlæg for sin omskrift og iøvrigt brugte, hvad han havde liggende fra tidligere tid. Holder vi os f.ex. til type 30, finder vi, at Styrkar (nr. 53-54) anvender både runer og versaler og altså må formodes at kombinere sin nye forskrift med en ældre. Alfrik (nr. 3) bruger foruden runerne både streger og versaler som fyldekalk, mens andre prægere (Bofi nr. 26) gentager deres navn for at fylde omskriften ud, og atter andre bruger pyntekryds med prikker i vinklerne (Lefsi nr. 44 ff.) etc. etc. Der er imidlertid en lille detalje, der viser, at møntprægeren måtte til møntmesteren mere end een gang endog under prægningen af den samme type. Thi, når vi på runemønterne finder, at samme

præger på samme type snart bruger den danske præpositionsform "i", snart den angelsaxiske "on", og vi ved, at han ikke kendte runernes værdi, er det vel troligt, at han har hentet begge forskrifter hos møntmesteren. På den anden side er det tydeligt, at prægerne ikke er gået til møntmesteren, hver gang de har fornyet deres stempler; thi ellers kunne så degenererede typer som de roskildensiske ikke forekomme. Her må forklaringen være den, at prægeren end ikke, når han skulle skære et nyt stempel i stedet for det opslidte, er gået tilbage til sin originalforskrift eller sit prøveaftryk, men har brugt een af sine sidst prægede mønter som forlæg. Har denne været mindre tydelig, og har den haft een eller flere fejl, forstår man let, at omskrifterne kunne ende i det rene volapyk, hvis denne trafik gentog sig. Denne afkopieringens afkopiering er også forklaringen på de forvanskede brakteatindskrifter og klingsmedeindskrifterne.

Hvad mønternes vægt angår, da er den ret svingende, selv inden for samme præger. Tager vi fx. Ulkil, fra hvem der (hvis det er samme mand?) findes mønter både af type 30, 31 og 32a, ser vi følgende tal: 0.91 g, 0.97, 0.93, 1.03., 0.79, 1.06, 1.08, 0.96, 1.02, 0.89, 0.97, 0.98, 1.01 etc., og tilsvarende er forholdet for de andre prægere. Gennemsnitsvægten af runemønterne i den stand, i hvilken de forefindes (defekte ikke medregnede) ligger omkr. 1 g ell. lidt under, men over 0.91 g, og det gælder både Lund- og Roskildemønterne.

Lund.

- Af 91 talte exx. af *type 30* vejer 57 exx. 0.91 g ell. derover (heraf 30 exx. over 1 g). 34 exx. vejer under 0.91 g.
- Af 104 talte exx. af *type 31* vejer 77 exx. 0.91 g eller derover (heraf 43 exx. over 1 g). 27 exx. vejer under 0.91 g.
- Af 95 talte exx. af *type 32a* vejer 63 exx. 0.91 g ell. derover (heraf 38 exx. over 1 g). 32 exx. vejer under 0.91 g.

Roskilde.

- Af 60 talte exx. af *type 39* vejer 51 exx. 0.91 g eller derover (heraf 27 exx. over 1 g). 9 exx. vejer under 0.91 g.
- Af 51 talte exx. af *type 39a* vejer 37 exx. 0.91 g ell. derover (heraf 16 exx. over 1 g). 14 exx. vejer under 0.91 g.

Ikke så få mønter vejer op imod 1.15 g, men kun ganske enkelte over. Godwines mønt no. 162 på 1.54 g og Meinolfs no. 182 på 1.32 g er rekorderne.

Den følgende fortegnelse over de danske runemønter har som forudsætning møntbehandlingen i Danmarks Runeindskrifter, Kbh. 1941-42, ved Lis Jacobsen og Erik Moltke, hvorfra klichéerne til møntbillederne er lånt. Ved forf.s undersøgelser af mønterne i Kungl. Myntkabinettet i Stockholm og i Berlins Staatliches Münzkabinett fandtes ingen vægtangivelser; for Stockholms vedkommende har førsteantikvarien Nils Ludvig Rasmusson beredvilligt ladet mønterne veje og sendt mig resultatet. Den defekte mønt ([20](#)) i Uppsala Universitets Myntkabinett (nr. 151) kender jeg kun gennem et fotografi, der venligst er tilsendt den kgl. Mønt- og Medaillesamling af dr. Erik Gren.

Fra Berlin har det under de nuværende forhold været umuligt at skaffe vægt og proveniens. Berlin: Staatliches Münzkabinett, Kaiser-Friedrich-Museum. - Kbh.: Den kgl. Mønt- og Medaillesamling, Nationalmuseet. - Lund: Universitetets Myntkabinett. - Oslo: Universitetets Myntkabinett. - Sth.: Kungl. Myntkabinettet, Statens Historiska Museum. Forkortelses- og fundfortegnelse findes iøvrigt p. 50.

* foran et møntnummer angiver, at denne er afbildet.

/// Møntindskrifter ///

Forkortelses- og fundfortegnelse

- Bech: Konferensraad C. F. Bechs Saml. Kbh. 1906-07.

- Benzon: Apotheker Alfted Benzons Saml. Kbh. 1888.
- Broge: Grosserer S. V. Brøges Saml. Kbh. 1938.
- Bruuns Doubletter: Grosserer L. E. Bruuns Doubletsaml. Kbh. 1925.
- Bruun: L. E. Bruuns Saml. Kbh. 1928.
- Balow: [Geheimeraad Johan Bülow] Saml. Kbh. 1827.
- Devegge: Museumsinspecteur O. Devegges Saml. I. Kbh. 1851.
- Frost: Justitsraad, Inspecteur v. Vaisenhuset og Lehnsskriver Hans Henrik Frosts Saml. 1826 (Auktion 5/3, 1827).
- Glückstadt: Etatsraad Emil Glückstadts Saml. (N.F.Mbl. IX. 1924).
- Guildal: Fabrikant Joh. G. Guildals Saml. Kbh. 1930.
- Hartvig: Verz. der Mann Hartvig, genannt v. Essen Sanunl. Hamburg 1857.
- Haubergs Doubletter 1881 af Urmager Christensem Saml. Kbh. 10/10 1881.
- Haubergs Doubletter 1889. Kbh. 29/4 1889.
- Hauberg: Museumsinspecteur P. Haubergs Saml. Kbh. 1929.
- Hielmstjerne: Geheimeraad Henrik Hielmstiernes Saml. Kbh. 1786.
- Lind: Læge Linds Saml. Assens 1907 (Auktion Kbh. 26/9).
- Lugge: Etatsraadinde Lugges Saml. Kbh. 1818.
- Lynges: Kancelliraad H. H. J. Lynges Saml. Kbh. 1899.
- Læssøe: Museumsinspecteur L. Læssøes Saml. (Kat. på fransk). Kbh. 1879.
- Mohr: Consul, Overkrigsconunissair A. C. Mohrs (Bergen) Saml. Kbh. 1847.
- Nielsen: Klædehandler L. C. Nielsens Saml. Kbh. 25/11, 1878.
- Petersen: Hvidgarver L. Chr. Petersens Saml. Odense 1917 (Auktion Kbh. 21/5).
- Schubart: Bogtrykker v. det kgl. Vaisenhuus C. F. Schubarts Saml. Kbh. 1831.
- Schæffer: Cancellieraadinde Schæffers Saml. Kbh. 1830
- Thomsen: Museumsdirecteur Chr. Jürgensen Thomsens Saml. (Kat. på fransk) III. Kbh. 1876.
- O. Th. Thomsen: Fhv. revisor i Nationalbanken Ove Theodor Thomsens Saml. Kbh. 1880.
- Thorlacius: Catalogus nummorum ... quæ reliquit Dr. B. Thorlacius. Kbh. 1830.
- Thott: Thesaurus numismatum... q. col. Otto comes de Thott. II. 1790.
- Timm: Hofkleinsmed Georg Friderich Timms Saml. I. Kbh. 1831.
- Wellmann: Kontorchef C. Wellmanns Saml. Kbh. 1939.
- Wilcke: Dr. polit J. Wilckes Saml. (N. F. Mbl. VI. 1922).
- Vintmøl: Forvalter Jens Vintmøls Saml. 2. hft. Kbh. 3/12. 1804.

---oooOooo---

- Anderslöv, Sköts h., Skåne, se N. F. Mbl. XIV. p. 147.
- Bonderup, Slagelse h., Sjælland, 1854, se Aarb. f. hist. Samf. f. Sorø a. XVII. 1929. p. 25. - Skovmand, i Aarb. f. nord. Oldkynd. 1942. p. 156.
- Bornholm, ukendt sted, 1847, se Antikv. Tidsskr. 1846-48. p. 226. - Se også no. 133.
- Estland, se no. 29. Löhavere, Kr. Fellin = Viljandimaa, Centralestland; møntfundet fra 1930 og 1936.
- Fjelkinge, Viflands h., Skåne, 1865, se Kgl. Vit. Hist. och Ant. Akad. Månadsbl. 1884. p. 283 ff. - Skovmand p. 170.
- Frigaard. Store Frigaard, Øster h., Bornholm, 1928, se [Aarb. f. nord. Oldkynd. 1930. p. 283 ff.](#) - Skovmand p. 165 f.
- Græse, Lynges-Frederiksborg h., Sjælland, 1912, se Skovmand p. 158.
- Holsteinborg, V. Flakkeberg h., Sjælland, 1739, se [Hauberg: Myntforhold](#) p. 177. - G. Galster, i N. N. Å. 1937. p. 46 ff. - Skovmand p. 157.
- Johanneshus, Medelstads h., Blekinge, 1866, se Skovmand p. 171.

- Kirke Værløse, Smørum h., Sjælland, 1929, se N. F. Mbl. XII. 1930. p. 100 ff. - Skovmand p. 158.
- Lolland(?), se no. 296.
- Löddeköpinge, Harjagers h., Skåne, 1865, se Kgl. Vit. Hist. och Ant. Akad. Månadsbl. 1884. p. 135 ff. - Skovmand p. 169.
- Munkegaard, Sønder h., Bornholm, 1864, se N. F. Mbl. VII. 1925, p. 240. - Skovmand p. 122.
- Møen(?), se no. 467.
- Nieder-Landin ved Schwedt, Brandenburg 1896, se Z. f. N. V. 1878. p. 17.
- Nordrum, Jarlsberg og Larvik a., Norge, 1894, se Chria. Vidensk. S. Skr. II. 1895. No. 3 p. 1 ff.
- Pammin, Kr. Dramburg, Pommern, se Z. f. N. XIII. 1886. p. 389 ff.
- Roskilde, 1899, se no. 433.
- Rysby, Sunnerbo h., Kronobergs l., Sverige, 1858, se Förteckn. över Växjö ... Mynt- och Medaljsaml. II. 1931. p. 10.
- Simoitzel ved Colberg, Pommern, se Berliner Bl. f. Münzk. 1864-65. p. 150.
- Stange, Hedemarkens a., Norge, 1871, se Chria. Vidensk. S. Forh. 1871. p. 464, 1873, p. 344.
- Sydsjælland(?), 1858, se no. 275.
- Tisvilde(?), Holbo h., Sjælland, 1886, se no. 105.
- Vossberg ved Usedom, Pommern, 1883, se Z. f. N. XI. 1884. p. 264 ff.
- Andre fund med runemønter, se [Hauberg: Myntforhold](#) p. 162 ff. no. 132, 133, 135, 136, 140, 141, 145, 151, 152, 154, 160, 161, 167; jfr. iøvr. foran p. 4 med note 12. Ældre danske fund med runemønter iøvr., se G. Galster, i N. N. Å. 1936. p. 1 ff., 1937, p. 39 ff., 1938, p. 53 ff., 1941, p. 121 ff.

(NNÅ 1950 side 1-56)

Noter:

(2) Lauritz Weibull: Den skånska kyrkans älsta historia, i Hist. tidskr. f. Skåneland V, 202. (4) [Hauberg](#)(5) Ved udgivelsen af kataloget over G. Fr. Timms samling I. 1831, p. 92. (6) Sml. således Store Frigaard-fundet (Galster, i [Aarb. f. nord. Oldkynd. 1930](#))(7) I en endnu utrykt afhandl. om kong Svens runesten, Haddeby-st. 3, holdt som foredrag i Dansk Selskab for Oldtid og Middelalder 1950. (8) Camden: Britannia, ed. Gibson 1695. sp. CXVI og 814. (9) Sp. 857 ff. (10) Lis Jacobsen og E. Moltke: Danmarks Runeindskrifter. 1941-42. sp. 557-80, 857-59. Atlas p. 424-29. (11) Kr. Hald, i Studier tilegnet Verner Dahlerup. 1934, p. 182-87. - v. Feilitzen: The Pre-Conquest Personal Names of Domesday Book, Nomina Germanica III. 1937. - Danmarks Runeindskr. anf. st. (12) Nordisk Numismatisk Årsskrift. 1941. p. 121-34. (16) [Hauberg](#), p. 212 (Magnus den Gode, Hedeby), 230 (Niels, Lund). (17) Harald Hårderådes runemønter med *Gunar a mot þisa*, jfr. denne afhandlings mere tvivlsomme no. 409 ff. (18) Det samme gælder andre håndværkerklasser, sml. de mere eller mindre forvirrede indskrifter på vikingetids-, romanske og gotiske sværdklinger. (19) [Hauberg](#), p. 85.

- (20) Den kan ikke stamme fra Ehrenpreus's samling, sml. Galster i Nordisk Numismatisk Anskrift. 1941. p. 127 med note 24.

Summary

Erik Moltke: The Danish Runic Coins and Their Moneyers

The Byzantine character of the Danish runic coins is accounted for by the fact that just at that time

the art of Byzantium was spreading all over Western and Northern Europe; for instance the motif: Christ on his throne is one of those most frequently met with in the Roman stone churches of Denmark and the standard ornament in their apses. Our lack of knowledge, however, of the first Danish churches, those of wood, prevents us from learning how early and how deeply Byzantine art had influenced Danish ecclesiastical art. In this connection it is pointed out that not until the time of Swen Estridson did Christianity get a real and firm foothold in Denmark, and from the reign of this king the existing ecclesiastical division of the country dates.

Later coin-finds have confirmed Hauberg's theory that the runic coins belong to the last years of Swen Estridson's reign (died 1076). As the custom of erecting runic stones ceased in Denmark about 1025, the runic coins represent the first renaissance of runic writing in this country, and runically they are half-way between the Viking and the Middle Ages, the crossed forms of *a* and *n* being still in use, just as the R-rune has not yet acquired the value of *y*; on the other hand the coin-legends employ a widely extended punctuation system.

The two chief mints were situated in Lund (in Scania) and in Roskilde (in Sealand), and only a few coins may - with doubt - be ascribed to other towns (Borgeby, Slagelse), those from the latter with wholly confused legends. From Lund originate about twice as many runic coins as from Roskilde, and though their legends are rather faulty of execution, yet they range considerably above those on the Roskilde-coins, which are more or less degenerate.

Of the about 70 names of moneyers found, about ten can with certainty be ascribed to England, more accurately to the Danelaw; for linguistic reasons the same also holds good of many others, and only very few may be supposed to be the names of Danish moneyers.

The author supposes that coining in Denmark was begun by private persons in the big market town of Hedeby in Southern Jutland. Swen Forkbeard (985-1014) was the first Danish king to put his name on a coin, and Cnut the Great (1018-35) tried to set up a firm organisation with several mint-centres, and no matter how the coining was done, we must regard the presence of the king's name as a confirmation of the ruler's endeavour to maintain the right of striking coin as a royal prerogative. The king's control of and contact with coinage, however, was not particularly firm at Swen Estridson's time; with regard to the legends, much greater confusion reigns than before; of Hauberg's 77 (76) types only 13 - and only two of the runic coin types - bear the king's name, with or without title. The fact that the runic coins are found only in Denmark's two old cultural towns, where a runic tradition had no doubt been preserved, and nowhere else in the country, indicates that it was not a royal command which occasioned the use of the national letters on the coins; the fact that on the coins from Roskilde the king is called by his Scandinavian name of Swen, while the coins from Lund call him by his Christian name of Magnus, points in the same direction. The runic coins accordingly confirm our idea of the independence of the individual mint-centres.

However, it cannot have been the men whose names are read in the legends who determined the appearance of the coins or the form of the legends. Partly these Anglo-Saxon moneyers did not know the runic characters - it is indeed hardly possible that they had any knowledge of writing at all - partly so many men did not suddenly and at the same time hit upon the idea of employing runes on their coins. The author now tries to prove that legends as well as ornamental motives were created at a centre corresponding to the office of a modern director of a mint, where each moneyer had to receive his pattern both for the obverse and for the reverse with his own name. As, however, the moneyer put his own name on the coin, he cannot have been a subordinate journeyman in a workshop; he must have had a workshop of his own - alone or together with other moneyers. The author, assuming the different runic coins to be more or less contemporary, thereby arrives at the amazing conclusion that in a small town like Lund, which at Swen Estridson's time may hardly have had much more than 1000 inhabitants, there were between 25 and 50 mint-masters' workshops.

The coins vary considerably as to weight, even coins from the same moneyer, but it holds good of the coins both from Lund and Roskilde that their average weights - in the state in which they are found - is about 1 gramme or a little less, but more than 0,91 gramme.